

Bland My Little Pony-tröjor och kränkande könspronomen

En studie om hur fritidshemslärarens tankar och föreställningar om genus materialiserar sig i den fria leken utomhus.

Av: Camilla Grönskog & Camilla Hamid

Handledare: Maria Wahlström

Södertörns högskola | Institutionen för utbildning och lärande

Examensarbete 15 hp

Utbildningsvetenskap C 30 hp | VT 2017

Grundlärarutbildning med interkulturell profil med inriktning mot fritidshem

ABSTRACT

The purpose of this paper is to investigate how after school teacher's thoughts and beliefs about gender materializes in pupils' free play outdoors. Through the free play, pupils get access to an atmosphere where values are being exceeded and reconsidered in an unconditional way. We have asked ourselves the questions on which way the different ideas of gender create different sorts of climate for finding ones identity in the free play outdoors, how school teachers themselves want to relate to the free play outdoors and what understanding they have of the gender concept.

The theory which is the basis for our study is taken from postmodernist feminism that is about liberation from gender identities and a redesign of the notions of what is feminine and masculine. One of the leading profiles of the postmodern feminism is the philosopher Judith Butler who wrote the book *Gender Trouble* (2007), from where our theoretical inspiration for our study is taken.

We have used triangulation as a method for our data collection through interviews and non-participant observations. These have been conducted in three schools in southern Stockholm.

Through our results, we have come to the conclusion that there are established notions of how pupils' behavior and needs in the free play outdoors are being influenced based on their gender. Furthermore, we have seen two different ways of how after school teachers can relate to the free play outdoors: the after school teacher who participate as a playmate or the non-participating after school teacher who observe and is available if needed. We have localized two factors that affect of how the after school teachers' understanding of the gender concept materializes in the free play outdoors: teacher ratio and time.

Keywords: play, gender, Butler, subversion, performativity, the identity's variable structure, straight matrix.

SAMMANFATTNING

Syftet med den här uppsatsen är att fördjupa oss i hur fritidshemslärarens tankar och föreställningar om genus materialiserar sig i elevernas fria lek utomhus. Genom den fria leken får eleverna tillgänglighet till en atmosfär där normer på ett ovillkorligt sätt kan överskridas och omprövas. Vi har ställt oss frågorna på vilka sätt olika idéer om genus kan skapa olika sorters klimat för identitetsskapande under den fria leken utomhus på fritids, hur fritidshemslärarna själva vill förhålla sig till den fria leken utomhus samt vilken förståelse de har av genusbegreppet.

Den teori som ligger till grund för vår undersökning är hämtad från postmodernistisk feminism som handlar om en frigörelse från könsidentiteter och en omkonstruktion av föreställningarna om vad som är kvinnligt respektive manligt. En av frontpersonerna för den postmoderna feminismen är filosofen Judith Butler som skrivit boken *Genustrubbel* (2007), från vilken vår teoretiska inspiration för vår undersökning är hämtad.

Vi har använt oss av triangulering som metod för vår datainsamling genom intervjuer och icke deltagande observationer. Dessa har genomförts på tre olika fritidshemsverksamheter i södra Stockholm.

Genom våra resultat har vi kunnat dra slutsatsen att det finns etablerade föreställningar om hur elevers beteende och behov i den fria leken utomhus ser ut utifrån deras kön. Vidare har vi sett att det finns två olika sätt som fritidshemslärarna kan förhålla sig till den fria leken utomhus på: deltagande lekkamrat eller icke deltagande, observerande fritidshemslärare som finns tillgänglig vid behov. Vi har också lokaliserat olika faktorer som påverkar hur fritidshemslärarens förståelse av genusbegreppet materialiserar sig i den fria leken utomhus: lärartäthet och tid.

Nyckelord: lek, genus, Butler, subversivitet, performativitet, identitetens variabla konstruktion, heterosexuell matris.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning & bakgrund	6
Syfte	7
Frågeställning	7
Teori	7
Tidigare forskning	9
Gender Play (1993).....	9
Reconceptualizing the gendered body: learning and constructing masculinities and femininities in school (2006).....	10
Maskulinitet på schemat – pojkar, flickor och könsskapande i förskola och skola (2008)..	11
Det finns inga tjejbestämmare (2009)	11
En skola i frihet - med ”misstagens” hjälp (2010).....	12
Det viktigaste är att få leka (2011)	12
Rosa den farliga färgen (2011)	13
Metod	13
Urval	13
Datainsamling.....	15
Observationer.....	15
Intervjuer	16
Databearbetning.....	17
Forskningsetiska övervägande.....	18
Resultat & Analys	18
De tre fritidshemmen	18
Bråkiga pojkar och skötsamma flickor.....	24
Ensamhet	30
Den bästa fritidshemsläraren behöver resurser.....	32
Sammanfattande diskussion	33

Källförteckning	38
Bilagor	40
Bilaga 1 - Intervjuguide	40
Bilaga 2 – Samarbete	41

INLEDNING & BAKGRUND

Under den fjärde terminen av vår utbildning, grundlärautbildning med interkulturell profil med inriktning mot fritidshem på Södertörns högskola, gjorde vi en undersökning på B-nivå där vi undersökte hur fria leken på fritidshemmet egentligen är utifrån ett genusperspektiv. Vi undersökte vad det kan finnas för faktorer som eventuellt stimulerar, respektive begränsar eleverna från att leka helt fritt under den fria leken. Vår studie visade att fritidshemslärares handlingar och förväntningar påverkar eleverna i könsstereotypa riktningar.

I det arbetet bestod vår datainsamling enbart av observationer, vilket innebar att vår dataanalys baserades på vår egen uppfattning av händelserna som vi analyserade. Efter en snart avslutad utbildning har vi dock fått förståelse för att ett och samma fenomen kan betraktas och förstås på väldigt många olika sätt beroende på förförståelse och tidigare erfarenheter. Därför valde vi att närma oss detta ämne ytterligare en gång men på ett mer ödmjukt sätt genom triangulering där vi ger rum för lärarna att själva berätta hur de tänker kring olika situationer och företeelser som uppstår under den fria leken utomhus.

I den här studien har vi försökt betrakta de fritidshemslärare som deltagit som våra kollegor, hos vilka vi har mycket kunskap att hämta från. I bakhuvudet har vi haft pedagogen Lotta Björkmans text *En skola i frihet - med "misstagens" hjälp*, där hon utgår från misstagen som en positiv kunskapskälla i utövandet av läraryrket. Särskilt när det kommer till normkritisk pedagogik, en pedagogik som handlar om att pröva och ompröva normer samt synliggöra de och deras konsekvenser i skolans verksamhet. Skolan har länge varit en institution vars personal förväntats sitta på den objektiva sanningen, vilket har lett till att det har varit tabu att vara en fritidshemslärare med brister. Sanningen är den att vi alla, såväl fritidshemslärare som elever, har brister men att det inte behöver vara något negativt. Misstagen kan snarare vara till hjälp så länge man samtalar om dem och hittar nya lösningar och arbetssätt utifrån de.

Inför det här arbetet har vi därför valt att omformulera vår frågeställning på ett sådant sätt som fokuserar på övergången från tanke till handling, med hänsyn till de eventuella faktorer som kan tänkas påverka på vägen. Vi har utgått från psykologen Margareta Öhmans definition av den fria leken som ett rum där normer på ett ovillkorligt sätt kan överskridas och omprövas. Enligt denna definition har läraren till uppgift att uppmuntra till detta men vi har

genom våra tidigare erfarenheter förstått att det kan finnas många faktorer runt omkring i fritidshemslärarens stressade vardag som kan påverka om detta uppfylls på ett idealt sätt eller inte.

SYFTE

Målet med undersökningen är att göra en fördjupning i genus och den fria leken utomhus på fritidshemmet. Detta kommer att göras med utgångspunkt i Judith Butlers teori *Genustrubbel*.

Den fria leken är en stor del av dagens fritidsverksamhet och syftar till att låta eleverna själva få välja vad de vill göra. Syftet med fritidshemmet är enligt Skolverket bland annat att ge eleverna en meningsfull fritid där det tas hänsyn till elevernas intressen samtidigt som eleverna ska erbjudas möjlighet till nya upptäckter (Skolverket 2016, s.24). Problemet som dock kan uppstå är om eleverna inte får möjlighet att leva ut sina intressen till fullo eller helhjärtat upptäcka nya intressen på grund av att omgivningens tysta kontrakt inte tillåter detta. Hur fri blir egentligen den fria leken utomhus då?

FRÅGESTÄLLNING

Den frågeställning som kommer att undersökas är hur fritidshemslärarens tankar och föreställningar om genus materialiserar sig i elevernas fria lek utomhus.

- På vilka sätt kan olika idéer om genus skapa olika sorters klimat för identitetsskapande under den fria leken utomhus på fritids?
- På vilka olika sätt förhåller sig fritidshemslärarna till elevernas fria lek utomhus?
- Vilka faktorer påverkar hur fritidshemslärarens förståelse av genusbegreppet materialiserar sig i den fria leken utomhus?

TEORI

Den teori som ligger till grund för vår undersökning är hämtad från postmodernistisk feminism som handlar om en frigörelse från könsidentiteter och en omkonstruktion av föreställningarna om vad som är kvinnligt respektive manligt. En av frontpersonerna för den postmoderna feminismen är filosofen Judith Butler som skrivit boken *Genustrubbel* (2007), från vilken vår teoretiska inspiration är hämtad.

I sin teori kritiserar Butler den feminism som säger sig stå upp för kvinnors rättigheter. Hon problematiserar kategorin "kvinna" genom att ifrågasätta vilka villkor man måste uppfylla

som individ för att ingå i den. Butler menar att det är problematiskt att feminismen antar att kategorin kvinnor hänvisar till en gemensam grupp. Det innebär att stora grupper av individer hamnar utanför och således gör begreppet till något påtvingat, även när begreppet används i syfte att frigöra människor. Att begreppet kvinna existerar är enligt Butler inga problem, det är viktigt att den finns där för de som kan relatera till den (Butler 2007, s. 51-53). Butler beskriver att det finns en föreställning om det kvinnliga könet som ofullständigt i sig självt och blir som resultat av denna ofullständighet alltid ett föremål för diskussion (Ibid, s. 66).

Butler tar sitt resonemang vidare till vad hon kallar "den könade kroppen" som blir ett underlag för samhällets gemensamma tvång om vad som förväntas av en individ som bär kroppen i fråga (Butler 2007, s. 205). De krav som samhällets gemensamma tvång ställer på människan om hur den bör vara utifrån det kön som individen föds med, görs till en naturlig självklarhet genom att upprepas tillräckligt många gånger av tillräckligt många människor, på både individ- och samhällsnivå (Ibid, s. 50-51). Butler ser egentligen inte något problem i att upprepa normer men frågar sig på vilket sätt man kan utnyttja dem för att skapa utrymme för fler identiteter än två motstående, man och kvinna (Ibid, s. 86).

Enligt Butlers teori är kroppen en kulturell konstruktion (Butler 2007, s. 205). I och med detta synsätt kommer inte kroppen med en färdig beteckning utan tillskrivs en sådan när den genusmarkeras genom ord eller handling av kroppens omgivning (Ibid, s. 58). Eftersom genus är konstruerat kan det också omkonstrueras (Ibid, s. 57). Genusmarkeringen är alltså inte statisk och ger alltså inte uttryck för en specifik individ utan är ett rörligt begrepp som bland annat är beroende av parametern kultur (Ibid, s. 60).

Begreppen från Butlers teori som kommer att ligga till grund för undersökningen är subversivitet, performativitet, identitetens variabla konstruktion och heterosexuell matris.

SUBVERSIVITET

När man enligt Butler har fått insikt om att det man identifierar sig som snarare är en förverkligad fantasi än en given roll av naturen, rubbar man koherensen och kontinuiteten mellan kön, genus, begär och sexuellt beteende. Förverkligandet av fantasin är en växelverkan mellan kropp och sinne, där kroppen blir ett uttrycksmedel gentemot omgivningen (Butler 2007, s. 211-214). När kroppen används som medel för att provocera stereotypa normer utför den vad Butler i sin teori kallar "subversiva kroppshandlingar" (Ibid s.18). Genom subversiva kroppshandlingar krossar man föreställningen om det som har tagits

förgivet om vad som är naturliga könsroller. Genusbegreppet sätts därmed i kris och blir något som går att förändra (Ibid, s. 36).

PERFORMATIVITET

Kön görs genom upprepande handlingar, gester och utföranden. Detta upprätthållande av en konstruerad verklighet kallas i Butlers teori för ”performativitet” (Butler 2007, s. 214). Att inte provocera de rådande normerna är att tillskriva dem en maktposition med tolkningsföreträde av verkligheten. Det som upprepas tillräckligt många gånger tas till slut för givet som naturligt (Ibid, s. 28, s. 77, s. 105).

IDENTITETENS VARIABLA KONSTRUKTION

Butler utgår således från att identiteten inte bara är uppbyggd av vilket biologiskt kön man föds med. Hon tillskriver identiteten ytterligare faktorer såsom miljö, sociala relationer samt omgivningens och de egna föreställningarna. Identiteten är enligt Butler föränderlig inom dessa variabler. Butler frångår idén om det biologiska könets orubblighet. Genus är inte orsakat av det biologiska könet utan är en kulturell konstruktion (Butler 2007, s. 55).

HETEROSEXUELL MATRIS

Butler utgår från att genusidentiteten begripliggörs genom en kulturell matris, den ”heterosexuella matrisen”. Inom ramen för matrisen accepteras vissa identiteter och andra inte. Utifrån matrisen följer genus av kön och heterosexuellt begär. De genusidentiteter som inte kan relatera till den här matrisen framstår som felaktiga avvikelser och ”logiska omöjligheter”. Inom det här teoretiska ramverket framställs mannen och kvinnan som dualiteter, där de förväntas åtrå och begära varandra (Butler 2007, s. 69). Genom den heterosexuella matrisen görs våra kroppar begripliga genom regler för hur respektive kön bör bete sig och vara för att kunna skilja dem åt. För att forma kropparna enligt detta tar samhället till symboliskt eller konkret våld gentemot de som inte vill inordna sig i det här systemet (Ibid, s. 25)

TIDIGARE FORSKNING

GENDER PLAY (1993)

Den amerikanska etnografen Barrie Thornes bok handlar om två fältstudier som är utförda på två nordamerikanska skolor. Förutom skolgården, är den gjord i både klassrummet och korridoren. Thornes bok handlar om hur barn reproducerar eller utmanar könsstereotypa

normer genom leken (Thorne 1993, s.29 & s.38). Hon utgår från perspektivet att barn socialiseras in i sitt kön från flera olika håll. Lärarnas bemötande är en av de påverkande faktorerna för detta socialiserande. I och med maktförhållandet som råder mellan lärare och elever i skolan, socialiseras eleverna in i könsstereotypa normer genom lärarnas auktoritära position. Thorne belyser genomgående i sin bok på olika sätt hur vuxnas närvaro påverkar barnens lek genom att vara passiva eller aktiva (Ibid, s.52-53).

RECONCEPTUALIZING THE GENDERED BODY: LEARNING AND CONSTRUCTING MASCULINITIES AND FEMININITIES IN SCHOOL (2006)

Professorn Carrie Paechter skriver i sin forskningsartikel om hur maskuliniteten och femininiteter konstrueras i den brittiska skolan utifrån begreppet kartesiansk dualism. Paechters artikel handlar om hur maskulinitet och femininitet konstrueras i klassrummet. Vår studie undersöker hur de skapas under den fria leken på fritidshemmet, vilket kan ge ett intressant perspektiv där både likheter och skillnader kan hittas mellan hur de skapas i de här två olika rummen i skolan. Författaren riktar kritik mot en alltför sträng syn genom de kartesianskt dualistiska glasögonen och menar att det inte är särskilt gynnsamt att se på genus som något helt särskilt från kroppen. I slutändan materialiserar man sin identitet genom kroppen, det vill säga det som Butler kallar subversiva kroppshandlingar (Paechter 2006, s. 122-126).

Vidare skriver Paechter att mycket av skolsystemet har inspirerats av den här dualistiska synen på människan genom att mycket energi läggs på att disciplinera och begränsa elevernas kroppar för att de inte ska störa skolans huvudfokus: sinnet. Elevernas kroppar organiseras både rumsligt och tidsmässigt med hjälp av skoldagens schema (Ibid, s.127-128).

Samtidigt skriver Paechter att även om elever ofta beskrivs och placeras utifrån maskulinitet och femininitet, ses de i yngre åldrar, fram till puberteten, ofta som neutrala i förhållande till sina kroppar därför att de generellt inte finns några större biologiska skillnader mellan pojkar och flickor innan dess. Lärare placerar elever som sexuellt oväckta individer samtidigt som de hela tiden konstruerar könsskillnader. Förutsättningar skapas således av lärarna för att alla elever ska kunna ta del av samtliga aktiviteter oavsett biologisk könstillhörighet (Paechter 2006, s.129).

Enligt Paechters artikel finns det ett underliggande antagande om att pojkar och flickor helt

enkelt har olika intressen och förmågor, olika temperament, känslomönster, inlärningsstilar och därmed också olika behov i klassrummet (Paechter 2006, s.129).

MASKULINITET PÅ SCHEMAT – POJKAR, FLICKOR OCH KÖNSSKAPANDE I FÖRSKOLA OCH SKOLA (2008)

Universitetslektorn Ann-Sofie Holm har genom observation och intervjuer med lärare och elever i en klass nio, kunnat visa hur lärare på olika sätt bidrar till att skapa könsskillnader i klassrummet. Hon tar även upp att de exemplen som hon redovisar inte är valda för att kritisera lärarna som deltagit utan visa på hur maskulinitet och femininet skapas i möten i vardagen med lärare (Holm 2008, s.117).

Holm skriver om de skilda förväntningar som finns om flickor och pojkar. Flickor beskrivs som mer lugna och mogna än vad pojkar gör och pojkar ställs därför inte till svars för sina handlingar. Mognad är en genomgående faktor som tas upp i kapitlet. Mognaden beskrivs som en ursäkt för pojkar samt att flickor tenderar att upplevas som mognare än pojkar. Det är mer accepterat att vara högljudd och göra dumheter om man är omogen (Ibid, s.117-123).

DET FINNS INGA TJEJBESTÄMMARE (2009)

I denna forskningsartikel får man ta del av den legitimerade förskoleläraren och universitetslektorn, Christian Eidevalds observationer och fokusgrupper som gjorts på två svenska förskolor. Hans teoretiska inspiration är hämtad från den feministiska poststrukturalismen. Eidevald skriver om hur man som förskolelärare pratar om genus och vad de har för förväntningar när de gör det samt hur det påverkar arbetet i praktiken. Författaren berättar att de förskolelärare som var med i hans studie ansåg att jämställdhet är en självklarhet i förskolan men att det saknades idéer om hur man skulle uppnå detta (Eidevald 2009, s.8)

I hans avhandling har han koncentrerat sig på vilka positioner hos pojkar respektive flickor som accepteras eller möter motstånd i förskolan. Han undersöker hur vuxnas omedvetna föreställningar om genus påverkar barns könsmissiga identitetsskapande. Dessa omedvetna föreställningar blir enligt Eidevald avgörande för hur barn bemöts i olika situationer (Ibid, s.108).

Förväntningarna som finns hos förskolelärarna om hur pojkar respektive flickor bör agera kommer få uttryck i olika situationer utanför förskolan samt ligga till grund för hur barnen uppfattar maskulinitet och femininitet (Ibid, s.18 & 95).

EN SKOLA I FRIHET - MED "MISSTAGENS" HJÄLP (2010)

Den här texten är skriven av pedagogen och experten inom normkritisk och kreativ pedagogik, Lotta Björkman, och är en del av antologin *Normkritisk pedagogik*. Likt Thorne diskuterar hon om lärarens maktposition i förhållande till eleverna och hur denna relation möjliggör utrymme för lärande och social interaktion. Dilemmat som uppstår handlar om föreställningen om läraren som en felfri och allvetande person vilket resulterar i en yrkesroll som varken vågar erkänna misstag eller lära sig av dem i rädsla för att förlora sin auktoritet (Björkman 2010, s.155).

Björkman hävdar dock att den viktigaste kunskapen som kan skapas innanför skolans väggar är den som skapas med lärare och elever tillsammans genom att kritiskt ifrågasätta sin omgivning och det som tas för givet. Det är vad den normkritiska pedagogiken handlar om, att få syn på normerna, vilka konsekvenser de får och vilken makt de innehar. Med den medvetenheten blir det möjligt för både elev och lärare att göra medvetna val om sig själv (Ibid, s.155-156).

Björkman skriver om två olika sorters friheter i förhållande till kunskap och sociala processer: vetande och varande, vilka är centrala för den normkritiska pedagogiken. Den frihet som Björkman utgår ifrån handlar inte bara om frihet i att vara vem man vill utan också friheten att bli inkluderad och få vara med oavsett vem man är (Ibid, s.155-156).

DET VIKTIGASTE ÄR ATT FÅ LEKA (2011)

Den här boken är författad av den legitimerade psykologen och familjeterapeuten Margareta Öhman. Hon har definierat syftet med den fria leken som att den ger möjlighet att testa gränser och positioner. Den fria leken är en aktivitet där genus och normer konstant förhandlas. På så sätt får barnen en stärkt självkänsla och tilltro till sin egen kompetens. Enligt Öhman är det lärarens uppgift att skapa ett klimat där detta accepteras. Det är också viktigt att barnen i en grupp är trygga med varandra för att våga göra det som den fria leken syftar till (Öhman 2011, s.114).

Öhman understryker vikten av att lärarna är medvetna om sitt förhållande till genus för att kunna ge barnen en lekmiljö som är rik och varierande. Det är också lärarens uppgift att uppmuntra barnen att prova nya saker och nya roller i den fria leken som de annars kanske inte hade vågat. Det som är socialt och kulturellt accepterat av omgivningen är av stor betydelse för vilka lekar barnen vill och vågar leka (Ibid, s.119).

ROSA DEN FARLIGA FÄRGEN (2011)

Den svenska socialantropologen och genusvetaren Fanny Ambjörnsson skriver i sin bok om den starkt genuskodade färgen rosa samt dess betydelse och inverkan i olika sammanhang. Rosa är en färg som väcker starka känslor hos många individer på grund av dess koppling till femininitet, en egenskap som ofta associeras med svaghet och "tjejbaciller". Bäraren av denna färg förväntas oftast att vara en kvinna och det är en färg som många män väljer bort i rädsla för att förlora sina privilegier knutna till den heterosexuella manspositionen (Ambjörnsson 2011, 132-133).

Att göra det som Öhman beskriver i sin bok, testa olika roller och lekar, blir enligt Ambjörnsson, en laddad aktivitet när man som pojke använder sig av feminint kodade attribut och accessoarer. Även om detta försätter individen i en sårbar position i förhållande till omgivningen är det en viktig handling som ifrågasätter normerna samt visar på integritet. Beroende på vilken status man har i gruppen blir det olika svårt att göra detta (Ibid, s.146).

Ambjörnsson presenterar rosa i kombination med det manliga könet som en komplicerad relation där det både kan vara ett tecken på kvinnlighet och homosexualitet samtidigt som det kan signalera mod och ekonomisk välgång. Det sistnämnda benämns av Ambjörnsson som en ny sorts manlighet (Ibid, s.155).

METOD

Vi har valt att göra en kvalitativ undersökning, med detta menar vi att vi kommer vara intresserade av vilka händelser som förekommer, hur de fungerar och vad de har för betydelse för den fria leken utomhus på fritidshemmet. Exempel på kvalitativ data är observationsanteckningar och intervjusamtal. Kvalitativ data är inte mätbar, till skillnad från kvantitativ data. Genom den kvalitativa datan konstaterar man att en händelse finns, i vilka situationer händelsen förekommer och hur händelsen fungerar (Ahrne & Svensson 2011, s. 12).

URVAL

Utifrån den tidsram vi har för att göra vår undersökning har vi valt att göra en fallstudie begränsat till tre fritidshem. Att göra en fallstudie innebär att man gör sin undersökning på en mindre avgränsad grupp. I en fallstudie försöker man skapa sig en helhetsbild genom så omfattande information som möjligt genom vilken man sedan bland annat försöker förstå processer (Patel & Davidson 2011, s.56). Vi har för avsikt att undersöka hur

fritidshemslärarens tankar och föreställningar om genus materialiserar sig i den fria leken på fritidshemmet utomhus.

Vi har valt att avgränsa oss till den fria leken utomhus. Detta därför att vi har erfarenhet av att det är lättare att få en översiktsbild av samtliga fritidshemslärare och elevers lek och interaktion utomhus där hela miljön, till skillnad från inomhusmiljön, är ett och samma rum. Dessutom var tiden för utomhuslek det som passade de fritidshemmen som vi hade kontakt med bäst. Vi valde därför att avgränsa oss till utomhusleken för att vara så systematiska som möjligt.

De fritidshem som vi har vänt oss till är belägna i olika delar av södra Stockholm.

Avgränsningen till södra Stockholm har gjorts baserat på den tid vi har för att genomföra undersökningen. Vi befinner oss själva i södra Stockholm och sparar därför mycket tid på att inte behöva resa längre sträckor till de fritidshem vi ska undersöka.

En bakgrundssökning har gjorts om fritidshemmen i fråga för att säkerställa att de anser sig vara insatta inom genus samt att man aktivt arbetar med genusfrågor på fritidshemmet. Detta för att avsikten med undersökningen är att synliggöra hur olika förståelser av genusbegreppet kan komma att materialisera sig i elevernas fria lek utomhus.

Samtliga observationer har förlagts på sportlovet för att underlätta datainsamlingen och möjligheten för fritidshemmen att ta emot oss. Under vanliga skoldagar är den fria leken oftast begränsad till dagens senare timmar när många elever har gått hem. På loven brukar den fria leken vara förlagd under fler timmar, såväl förmiddag som eftermiddag. Däremot brukar avdelningar ofta slås ihop under loven vilket kan innebära annorlunda elev- och lärargrupper än vad de är vana vid, vilket kan komma att ha betydelse för resultaten i vår undersökning. Detta har inneburit att åldrarna på de barnen som har varit inkluderade i vår datainsamling har varit av blandad lågstadieålder, det vill säga sex till nio år.

En svårighet som har förekommit när vi har gjort vårt urval och tagit kontakt med skolorna är när intervjuerna ska äga rum. På grund av att fritidshemslärarna har begränsat med tid för att ge utrymme till detta. De har själva fått komma med förslag om vilken tid och plats som passar de bäst för att öka möjligheten för oss att få komma och samla in data till vårt arbete.

Vi har kontaktat skolor som för oss båda har varit okända, men från dessa skolor har vi inte fått något svar. Detta gjorde att vi tillslut vände oss till fritidshem där en av oss var känd. Att det redan fanns en etablerad kontakt med dessa skolor möjliggjorde för oss att få komma. Vi

är dock medvetna om att det påverkar vår avsikt att göra icke deltagande observationer samt att det kan påverka svaren i intervjuerna på så sätt att de är medvetna om vad den kände av oss har för ståndpunkter i genusfrågan. Däremot tror vi att det har varit en bidragande faktor till varför intervjuerna blev så avslappnade och intervjupersonerna vågade ge öppna och ärliga svar. Det har också varit en fördel att efter varje datainsamling tillsammans diskutera hur vi upplevt olika saker beroende på om man varit känd eller okänd för de intervjuade individerna.

DATAINSAMLING

I denna undersökning kommer vi att använda oss av triangulering. Triangulering förklaras som att man använder sig av flera olika metoder för att samla in data, detta för att få en så djupgående förståelse som möjligt av det som man undersöker (Patel & Davidsson 2011, s. 107).

Även om våra observationer består av datainsamling av både verbala och icke verbala handlingar, är det viktigt att ha i åtanke att detta inte innebär att vi kommer att kunna synliggöra fritidshemslärarnas tankar som orsak till deras handlingar i de observerade situationerna. Vi kan inte göra anspråk på att vi vet vad de tänker och avser med deras handlingar. Genom intervjuerna hoppas vi kunna skapa möjlighet för fritidshemslärarna att själva redogöra för deras tankar och orsak till handling. Samtliga fritidshemslärare som valts ut till undersökningen är fritidshemslärare som är väl pålästa inom genus och som alla är utbildade fritidshemslärare. Utgångsläget är således att de är kompetenta fritidshemslärare som har väl avvägda orsaker till deras handlande i denna fråga.

Datainsamlingen kommer att göras i två steg. Dels genom observationer på fritidshem och dels genom intervjuer av dem fritidshemslärare som var närvarande under tiden för observationen. Detta för att kunna undersöka hur fritidshemslärarens tankar om genus (det som sägs under intervjun) visar sig i handling (det som visar sig under observationerna).

OBSERVATIONER

Observationerna kommer att vara ostrukturerade därför att vi vill kunna ta del av allt som sker under observationerna samt anteckna det som vi själva anser är intressant för vår undersökning. Ostrukturerade observationer har inte någon form utav observationsschema utan att man är istället öppen för allt som sker under observationerna. Samt att man antecknar det som man finner intressant för att arbeta vidare med (Patel & Davidson 2011, s. 91-93, s.

97). Även om de observationer som vi kommer att göra är ostrukturerade så behöver det göras förberedelser. Vem eller vilka som ska observeras, vilka situationer och hur registreringen av data ska ske under hur lång tid, är exempel på sådant som behöver förberedas (Ibid, s.98).

Hur varje individ upplever omvärlden är, inom etnografisk forskning, inte en given sanning, utan beroende av genom vems ögon man tittar (Kullberg 2004, s.62). Därför kommer vi att göra samtliga observationer och intervjuer tillsammans för att få en sådan nyanserad bild som möjligt av våra insamlade data.

Vi har valt att vara icke-deltagande i våra observationer för att få en större översikt och inte påverka eleverna samt fritidshemslärarna som observeras. En icke-deltagande observatör beskrivs som någon som inte deltar aktivt i situationen utan är vid sidan om och iakttar som ”flugan på väggen”. Det kan även vara skillnad om man är känd eller okänd för gruppen som man observerar (Patel & Davidson 2011, s. 98-101). En begränsning som kan förekomma är om man är känd på en plats under en längre period, vilket en av oss var. Detta på grund av att man kan bli en del av den vardagliga rutinen och på så sätt få det svårt att ge distans till forskningen. Det är viktigt att fundera över hur man ska distansera sig och om det är möjligt (Kullberg 2004, s.139). En av oss kommer att vara okänd och en av oss kommer vara känd för gruppen från tidigare. På grund av detta kommer vi att vänta med att börja observationerna tills dess att vi upplever och anser att gruppen som ska observeras har vant sig vid vår närvaro.

Efter varje observation kommer vi tillsammans att sätta oss ner och diskutera samt komplettera varandras anteckningar som vi har gjort. Varför vi väljer att sätta oss direkt efter är för att ha vårt minne färskt från observationerna.

INTERVJUER

Vi har för avsikt att genom intervjuerna komma åt vilken förståelse som fritidshemslärarna har av genusbegreppet och utifrån detta skapa oss en bild av hur deras tankar om genus materialiserar sig i den fria leken utomhus på fritidshemmet. Under intervjuerna kommer vi eventuellt att koppla tillbaka till situationer som har observerats. Frågorna som ställs under intervjuerna kommer att utformas efter genomförda observationer. Varje intervju kommer att genomföras under loppet av en timme.

Det är dock viktigt att ha i åtanke att genus kan vara ett känsligt ämne bland fritidshemslärare där det finns föreställningar om vad man borde tänka och säga. En av oss kommer att vara känd för samtliga intervjupersoner och en av oss helt okänd. Oavsett, finns vår yrkesroll som gemensam nämnare vilken bär på en särskild diskurs kring genusfrågan. I början av intervjun vill vi därför försöka undvika att presentera bakgrunden på ett sätt som får intervjupersonen att anpassa svaren efter vad de tror att vi vill höra eller tror att de borde svara. Vi vill ställa frågor genom vilka vi skapar en atmosfär av ett kollegialt samtal. För att uppnå detta är även miljön för observationen av vikt. Vi har därför valt att utföra våra intervjuer i lärarrummet, som är en naturlig samlingsplats för lärare i skolan för att diskutera sitt arbete.

Intervjuerna kommer att inledas med att vi informerar intervjupersonen om att allt som sägs är anonymt (Patel & Davidson 2011, s.74). Intervjun kommer att vara uppbyggd efter intervjuguiden från Steinar Kvale och Svend Brinkmanns bok *Den kvalitativa forskningsintervjun* (2012, s.144-155). Våra intervjuer hade en relativt hög standardisering, vi ställde samma frågor till samtliga fritidshemslärare och vi hade förberett samt formulerat dem innan intervjuerna. Följdfrågorna anpassades dock till varje situation baserat på vad intervjupersonen svarat. Vi var öppna för vad intervjupersonen sa och ställde följdfrågor därefter. Intervjuerna hade dock låg strukturering. Frågorna lämnade ett utrymme för intervjupersonen att ge öppna och breda svar (Patel & Davidson 2011, s. 76).

Datainsamlingen under intervjuerna kommer att göras genom inspelning som kompletteras med lättare anteckningar för sådant som inte går att fånga på ljud, till exempel kroppsspråk. Det finns såklart risker med att hänge sig åt teknisk utrustning som kan stjäla tid under intervjun om den inte fungerar som den ska eller till och med göra så att man går miste om sitt material (Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2012, s. 53). För att minska risken för detta kommer vi att spela in respektive intervju på två inspelningsenheter. Dessutom sparade vi ljudfilerna på mail:en utifall att vi skulle förlora dem från inspelningsenheterna.

DATABEARBETNING

Den insamlade datan kommer att analyseras utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv. Det innebär att en persons verklighetsuppfattning baseras på genom vilka glasögon man ser världen. Utifrån det här perspektivet är verkligheten en språklig och socialt konstruktion. (Bjereid, Demker & Hinnfors 2009, s.60).

Intervjuerna transkriberades innan bearbetning. Transkribering gjordes genom att allt som intervjupersonen och intervjuarna sa skrevs ner ordagrant.

FORSKNINGSETISKA ÖVERVÄGANDE

När man gör en undersökning är det viktigt att ta hänsyn till forskningsetiska aspekter och för detta finns det fyra etikregler formulerade: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Informationskravet handlar om att de som berörs av undersökningen ska informeras om syftet med den. Inför de observationer och intervjuer som vi kommer att utföra, har samtliga berörda fritidshemslärare kontaktats skriftligen via e-post eller sms angående syftet.

Samtyckeskravet innebär att samtliga deltagare i undersökningen själva har rätt att bestämma över sin medverkan. Lärarna har bekräftat sitt samtycke skriftligen och de kommer att meddela eleverna innan vi kommer om vad vi kommer att göra för att på så sätt låta dem ta ställning till om de vill medverka eller inte. Det kan dock som elev vara svårt att veta exakt vad det innebär (Patel & Davidsson 2011, s.62-63). Både elever och fritidshemslärare har närsomhelst under observationen rätt att säga att de inte längre vill medverka. Det är viktigt att vara lyhörd för om ett eller flera elever känner sig iakttaget och tydligt visar att den inte vill bli observerad för att inte inskränka på dennes integritet.

Konfidentialitetskravet handlar om att alla individers personuppgifter som ingår i undersökningen ska hållas konfidentiella på ett sätt som hindrar obehöriga från att ta del av dem. Detta kommer i vår forskning att uppfyllas genom att samtliga inblandades namn kommer att hållas anonyma. Eventuella namn på skolor, fritidshemslärare och elever som nämns i resultatet kommer att vara fingerade.

Slutligen innebär nyttjandekravet att de uppgifter som samlas in från enskilda individer i undersökningen endast får användas för forskningsändamål, vilket även det kommer att följas i den här forskningsuppgiften.

RESULTAT & ANALYS

DE TRE FRITIDSHEMMEN

Vi kommer att presentera våra resultat genom att först redovisa material från respektive fritidshem och de lärarna som vi har intervjuat. Därefter kommer vi att röra oss mot ett mer analytiskt perspektiv genom att väva in material från intervjuerna.

FRITIDSHEMMET KOMETEN

Det är måndag och första dagen på sportlovet. Vädret är mulet och det kommer snart att bryta ut till regn. Vi anländer till en stor tegelröd skolbyggnad som verkar eka tomt. Det märks att det är lov. Vi går in i entrén till fritidshemmet Kometen och möts av några elever som gör sig redo för att gå ut på rast. Vi frågar efter fritidshemsläraren Ann-Katrin, som vi har avtalat tid med och som snart dyker upp i korridoren.

”Hej Camilla, vad kul att se dig!” säger hon glatt till den ena av oss som hon tidigare har varit VFU-handledare för. Ann-Katrin förklarar att de precis har ätit lunch och strax ska gå ut.

Genom den intervju som gjordes med Ann-Katrin, en vecka efter observationen, kan vi beskriva henne som en lärare i fritidshem och musik som anser att man inte bör begränsas utifrån vilket kön man har. Man ska, som elev, kunna välja fritt utifrån vad man har för intressen och hon är noga med att inte benämna sina elever enligt könspronomen utan kallar dem för barnen eller hen. Enligt henne är det fri lek när man själv har fått välja vad man ska göra och vilket material man ska använda. Även uppstyrda lekar kan enligt Ann-Katrin vara fria om det är frivilligt att vara med. Hon ser också den fria leken som ett forum för att lära känna eleverna och kan ibland vara med i leken för att få förståelse för vilka eleverna är och hur de har det hemma.

Vi avvaktar med att gå ut på skolgården tills dess att alla elever har gått ut och lekarna har kommit igång ordentligt. Detta för att undvika att få en deltagande roll i observationen. Vi går upp till ett lärarrum så länge där vi har utsikt över skolgården. Det tar en stund innan alla elever i Ann-Katrins klass har kommit ut. När vi ser att skolgården har fyllts med fritidshemslärare och elever från Kometen beger vi oss ut.

Skolgården består av två delar, där den ena är en fotbollsplan och den andra en klassisk skolgård med gungor och klätterställningar. Vi sätter oss vid några träbänkar med röd ram vid skolbyggnadens vägg där vi har uppsikt över skolgårdsdelen. Där leker de flesta elever just nu.

Tillsammans med Ann-Katrin är det en manlig pedagog ute, Jon. De står en bit bort från gungorna och pratar med varandra. Vi hör inte vad de säger eftersom att vi sitter långt bort från där de står. Vid gungorna leker tre flickor en lek där två av dem sitter och gungar i takt och den tredje står emellan. Leken verkar gå ut på att de hoppar av gungorna och skriker ett namn när den tredje ska hoppa på.

Det kommer snart ut en pojke och två flickor till skolgården, vi kallar de Sofia, Ali och Ida. De frågar Ann-Katrin om något och hon nickar och pekar bort mot fotbollsplanen till vilken de tre eleverna sedan går. Utöver den här elevgruppen om tre så är det en tydlig uppdelning på skolgården där pojkar respektive flickor leker med varandra.

Snart ansluter sig en till kvinnlig fritidshemslärare i röd jacka, Lisa, till de två lärarna som redan finns på plats. De vänder sig mot varandra, med ryggen mot eleverna och fortsätter prata med varandra. Utifrån sett kan det upplevas som provocerande att lärarna står i en klunga och pratar med varandra och låter eleverna sköta sig själva. I våra intervjuer har det visat sig att det finns olika synsätt på hur man som fritidshemslärare bör förhålla sig till elevernas fria lek utomhus. Ann-Katrin berättar för oss att så länge det inte uppstår några konflikter och alla elever har något att göra så intar hon en mer observerande roll och går runt för att hålla koll. Det är mer för att aktivera elever som har svårt att komma igång med leken eller när elever har svårt att komma överens, som hon deltar i leken.

FRITIDSHEMMET DELFINEN

På en av de andra skolorna som vi observerade, Delfinen, möter vi en fritidshemslärare, Anders som har en annan inställning till elevernas fria lek. Under intervjun berättar han för oss att han gärna är med och leker tillsammans med eleverna när de har fri lek för att bibehålla lusten för sitt arbete som fritidshemslärare och arbetslagsledare. Han understryker dock att det måste vara på elevernas villkor, utan hans påverkan på lekens regler, för att det fortfarande ska vara fri lek. När han inte är med i leken och intar en mer observerande roll, noterar vi under vår observation, att han ändå alltid har blicken vänd mot eleverna. I intervjun med Anders berättar han att hans förståelse av genusbegreppet är att allt ska vara till för alla. Flickor behöver stärkas för att komma upp i samma nivå som pojkar men behöver sedan stanna där. Ingen drar nytta av att vara överordnad någon annan, oavsett om det gäller kön, religion eller etnicitet. Han pratar mycket om allas lika värde.

Den dagen som vi anländer till Delfinen är det soligt ute och inget tecken på att det kommer regna idag. Det gör oss väldigt glada. Kanske slipper vi suddiga anteckningar idag, tänker vi. Vi kommer fram till skolan när klassen som vi ska observera fortfarande är på lunch. Vi går in och väntar i personalköket under tiden och sms:ar¹ Anders, och säger att vi är här. Från personalköket har vi utsikt mot skolgården som består av två stora gungor, ett bollplank, ett berg med lite skog och en mindre klätterställning.

¹ Växlandet av meddelanden via en mobiltelefon

När vi ser att lekarna har kommit igång så tar vi oss ut på skolgården. Vi sätter oss vid träbänken som ligger vid klätterställningen. Närmast oss leker en stor grupp pojkar killerboll² tillsammans med Anders kollega, Patrik. Anders pratar en stund med oss om vår observation men ansluter sig snart till killerboll. Vid gungorna är det blandade lekgrupper med pojkar och flickor. Utifrån vår observation på Delfinen, har vi förstått det som att de flesta av Anders kollegor verkar ha samma inställning till deltagandet i den fria leken. Märkbart många är med och spelar killerboll. Det är skolgårdens centrum.

En flicka ansluter sig till killerboll, Rosa. Hon är aktiv i spelet och tar ut en pojke i grön jacka flera gånger men han accepterar inte detta. Han fortsätter att spela som om ingenting har hänt. Vid det här laget har Anders och Patrik gått ut ur leken och vänt ryggen till och vänt sig mot eleverna som leker i gungorna. Vi upplever därför inte att lärarna märkte något av det som hände. Snart springer Rosa till bollen utanför planen för att hämta den. Då säger pojken i grön jacka att hon har åkt ut. Hon accepterar detta utan att ifrågasätta och går sedan till en utomhusstereo som står vid skolbyggnadens vägg där det har börjat spelas musik. Där står några andra flickor och dansar.

Efter en stund kommer Patrik och ännu en fritidshemslärare, Kent, som vi inte har sett tidigare in i killerboll igen. Vi märker att Kent har en hård spelstil mot eleverna. Bollarna han kastar mot eleverna är hårda och han blir irriterad när en elev bryter mot reglerna. För att avsluta en diskussion med en elev som bryter mot reglerna kastar han en boll mot eleven så denne åker ut. En flicka i lila jacka försöker också vara med men blir rädd och ryggar tillbaka när en boll kommer mot henne. Patrik går fram till henne, säger något och pekar mot gungorna, till vilka hon sedan springer.

Flickor som skräms iväg från våldsamma aktiviteter eller lekar på skolgården under den fria leken är något som vi sett även hos de andra fritidshemmen som vi har observerat. Vid klätterställningen på fritidshemmet Kometen pågår det fysiskt hårda lekar och pojkarna kastar bollar på varandra, något som inte verkar intressera flickorna. Flickorna håller sig undan den delen av skolgården. Under tiden som de tre lärarna står med ryggen vända mot flickorna som leker i gungorna bredvid, kommer två pojkar springandes fram till gungorna och börjar kivas. Flickorna springer därifrån och vi upplever att detta inte uppmärksammas av lärarna som fortfarande står med ryggen mot eleverna.

² Bollspel som går ut på att ta ut varandra med hjälp av en boll, fångar man inte bollen åker man ut ur spelet.

FRITIDSHEMMET VÄXTHUSET

Det verkar vara ett återkommande mönster, även på den tredje skolan som vi gör en observation på, att flickorna flyr platser där våldsamma lekar pågår. Vi anländer till en park i närheten av det tredje fritidshemmet, som vi väljer att kalla Växthuset. Den här parken används i skolgårdssyfte eftersom att skolan själv inte har någon skolgård. Parken är tom när vi kommer dit och vi väljer därför att sitta kvar i bilen vi kom i tills dess att fritidshemsläraren vi har haft kontakt med inför den här observationen, Amelia, och hennes elever anländer till parken. Regnet smattrar kraftigt mot bilens rutor medan vi väntar på att lekarna ska komma igång.

Vi går fram och hälsar på fritidspedagogen Amelia innan vi startar vår observation. Vi säger till henne att vi sätter oss en bit bort där vi har god uppsikt över hela parken. I intervjun med Amelia berättar hon för oss att hon förstår att det finns skillnader mellan pojkar och flickor men att hon inte vet om det är på grund av konstruktion eller biologiska skäl. Om hon skulle bestämma skulle genusbegreppet inte finnas överhuvudtaget. Allt skulle vara tillåtet för alla och ingen skulle döma någon annan för något som den vill göra eller vill vara. Amelia understryker i intervjun att fritidshemslärarna inte bör vara med i den fria leken på något annat sätt än att finnas till hands vid sidan om eller i början för att starta upp leken och sedan backa ur.

Vi sitter på en blöt bänk och det regnar även den här dagen. Till en början är det flera blandade lekgrupper med flickor och pojkar, både vid gungorna och vid klätterställningen. Men det ändras relativt snabbt och snart är det bara pojkar vid klätterställningen och vid gungorna leker pojkarna och flickorna separata lekar.

Amelias kollega, Britt, står med en mobiltelefon en bit bort från gungorna. Amelia står och pratar med några pojkar innan hon ansluter sig till Britt och undersöker någonting med henne på mobiltelefonen. Bredvid gungorna finns några mindre ljusblå lekstugor med svart tak. En flicka, som vi kallar Cecilia, kommer fram till Amelia och tillsammans går de mot lekstugorna. Cecilia går in i en av stugorna och Amelia står kvar utanför en stund innan hon går tillbaka till sin kollega. Snart springer Cecilia och en vän ut från lekhusen när två pojkar kommer dit och börjar banka på väggarna med spadar och hinkar.

INTERVJUERNA

Anders, Ann-Katrin och Amelia pratar alla i sina intervjuer om hur de aktiviteter som utomhusmiljön har att erbjuda, till exempel klättra, springa, spela fotboll och gunga, kräver mer fysisk styrka och aktivitet än inomhus och att detta i sin tur leder till tydliga uppdelningar mellan könen i de grupper som leker med varandra under den fria leken utomhus.

Amelia: För jag menar att aktiviteterna i sig gör att de delar upp sig [...] Killarna RUSAR till fotbollsplanen, inte alla, men många [...] Och idag till exempel hade jag rastvakt och då spelade våra killar och då stod några tjejer och tittade på såhär och då sa jag ”ska ni inte vara med?”, ”nej men i den här...eh...omgången så”...det var någonting mot mål bara, det var inte fotbollsmatch det va någonting mot mål så att alla turas om, man rullar och står i mål beroende på någon poäng och hit och dit...och då sa tjejerna att ”näe vi törs inte stå i mål”, de är rädda för bollen...inte samma vana och killarna sparkar ganska hårt...så sånna där saker...

Det som Amelia beskriver förklarar Öhman genom att det är könsnormer som avgör vilken elev som först gör anspråk på saker i den fria leken (Öhman 2011, s. 115). Enligt Öhman är bland annat skolan en plattform där genus och normer ständigt förhandlas. Rummet i vilken den här förhandlingen sker har stor betydelse och har ofta att göra med vem som får vara med i leken och under vilka krav (Ibid, s. 114).

Utifrån Paechters resonemang tycks det uppstå en viss motsägelse om vuxnas syn på elever utifrån ett genusperspektiv. Samtidigt som stereotypa könsnormer är högst närvarande i skolans rum och elever ofta beskrivs och placeras utifrån maskulinitet och femininitet, ses elever i den förpubertala åldern ofta som könlösa och sexuellt oväckta individer. I sin artikel hänvisar hon till exempel där flickor skräms iväg från att spela fotboll, precis som flickorna på Amelias fritidshem Växthuset. När flickorna i Paechters artikel väl fick vara med, blev de ändå inte inkluderade i spelet, precis som Rosa på fritidshemmet Delfinen som var bra på killerboll men när hon tog ut pojken med grön jacka togs det inte på allvar (Paechter 2006, s. 129). Lärarnas syn på elevernas förmåga utifrån deras biologiska könstillhörighet, har således stor betydelse för att skapa ett klimat där alla ska våga delta i alla fria utomhuslekar.

Ytterligare en aspekt till att pojkar och flickor tenderar att leka var för sig har enligt Thorne och göra med att det generellt finns ett stort antal människor på en skola. Att det finns mycket människor runt omkring ger både ett stort urval av potentiella lekkamrater men innebär också att man utsätts för ett stort antal vittnen som är redo att reagera negativt om man gör någonting normbrytande (Thorne 1993, s.52-53). Våra observationer gjordes under sportlovet vilket innebär att det är färre elever och personal närvarande än vanligt på fritidshemmen.

Thorne specificerar inte antalet människor som behöver vara närvarande för att avskräcka någon från att bryta normer men antalet närvarande under våra observationer verkar ändå ha varit tillräckligt för att stämma in på Thornes idé.

Vidare jämför Thorne med mindre grannskap där miljön ofta är mer intim och antalet möjliga lekkamrater är färre och det råder en "alla känner alla"-kultur. Den fria leken som sker i det intima grannskapet skiljer sig från den fria skolgårdsleken genom att det inte finns närvarande vuxna. De vuxnas närvaro är viktig för att minska risken för att eleverna inte bara ska leka med kamraten av samma kön för att normen säger att de ska göra det. Enligt Thorne finns det möjlighet för lärarna att använda sin auktoritära position i skolan för att skapa en miljö där det är accepterat att leka med vad och vem man vill, oavsett kön (Thorne 1993, s.53).

Både Amelia och Anders pratar om olika sätt som man eventuellt skulle kunna gå tillväga på för att alla elever ska våga sig på att prova på alla typer av lekar som finns att göra utomhus när det är fri lek. Amelia säger i intervjun att de på fritidshemmet Växthuset har pratat om att ge flickorna egna tider för att spela bandy och fotboll på skolgården. Anders ger förslag på ett angreppssätt som påverkar alla elever, oavsett kön.

Anders: Säg typ att killboll...man måste kasta med fel hand kanske...då, då blir det svårt för alla...[...] Jag skulle ha riktigt svårt för det...eh...ahmen såna kanske eh...så man utjämnar spelplan så att säga...fan vad smart jag är ändå!

Öhman understryker vikten av att lärare är medvetna om sitt förhållande till genusbegreppet för att kunna erbjuda ett brett spektra av lekmöjligheter för eleverna under den fria leken. Lärarna behöver vara närvarande för att stötta eleverna och uppmuntra dem att prova nya saker i leken (Öhman 2011, s. 119). Björkman tar även i sin text upp vikten av att vara självmedveten om vilken norm man befinner sig i för att i sitt bemötande med eleverna inte enbart utgå från sin egen oflekterade position i normen och därmed begränsa eleverna (Björkman 2010, s.164).

BRÅKIGA POJKAR OCH SKÖTSAMMA FLICKOR

De pojkar som lekte med spadar och hinkar vid lekstugorna på fritidshemmet Växthuset, viftar nu med några föremål och blir tillsagda av Amelia att det inte är okej. Pojkarna svarar då "vi leker bara" men släpper ändå föremålen. Det står tre flickor och vevar med pinnar bara en bit bort från pojkarna men de får ingen tillsägelse.

Att uppmärksamhet enbart riktas mot pojkarna när situationer behöver lugnas ner eller konflikter behöver lösas, är inte ett fenomen som vi bara sett hos fritidshemmet Växthuset. Eidevalds undersöknings resultat bekräftar det som vi har sett i våra observationer, att pojkar får fler tillsägelser än flickor (Eidevald 2009, s.79 & s.95).

På fritidshemmet Delfinen verkar samtliga fritidshemslärare interagera mest med pojkarna. Flickorna sköter sig själva. Tre fritidshemslärare spelar nu killerboll, ingen står vid gungorna, bandy eller boden³ där några flickor står och hoppar hopprep. En flicka med lila mössa går runt här och var på skolgården och gräver gropar, samlar snö och is i en hink. Vi uppfattar det som att ingen av lärarna eller eleverna verkar lägga märke till henne eftersom de varken slänger en blick mot eller pratar med henne. Den här situationen förstärker vår upplevelse av hur uppmärksamheten fördelas ojämnt mellan pojkar och flickor.

Paechter skriver i sin artikel att det i regel finns föreställningar om att pojkar och flickor helt enkelt har olika intressen och förmågor, olika temperament, känslomönster, inlärningsstilar och därmed också olika behov. Lärarnas olika bemötande mot flickor respektive pojkar justeras därefter (Paechter 2006, s.129). Eidevald skriver att detta sedan överförs till elevernas uppfattning om maskulinitet och femininitet även utanför skolan (Eidevald 2009, s. 18). Genom lärarnas bemötanden överförs kraven och villkoren för den heterosexuella matrisen till eleverna som själva börjar tillämpa den.

Ett annat synsätt på fenomenet är den som presenteras i Holms kapitel i antologin *Maskulinitet på schemat*. Hon bekräftar att det finns skilda förväntningar på pojkar och flickor utifrån ett mognadsperspektiv. Flickor förväntas att vara mer lugna och mogna än pojkar. Pojkar skulle därför inte ställa till svars för sina handlingar på grund av att de helt enkelt inte kan rå för det (Holm 2008, s. 117-129). Detta stämmer delvis utifrån våra observationer. Vi har i våra observationer sett att det finns olika förväntningar på hur pojkar och flickor bör vara och att man handlar utifrån det som fritidshemslärare. Däremot ställs pojkarna till svars för sina handlingar. Det är mot dem som uppmärksamheten riktas för att lugna ner vilda lekar.

POJKARS KÄNSLIGHET GILLS INTE

En situation på fritidshemmet Kometen, som särskilt fångar vår uppmärksamhet är när vi bestämmer oss för att byta plats och sätter oss i ett avbytarbås som står vid fotbollsplanens kant. Det var en viss lättnad att äntligen få tak över huvudet och slippa utsmetade

³ Förvaringsutrymme för utomhusleksaker

anteckningar på grund av regnet. Ann-Katrin och Lisa har också kommit hit. Vi ser Sofia, Ali och Ida leka på ett berg vid stängslet på andra sidan fotbollsplanen. Ali är lite kraftigare byggd. Enligt den *heterosexuella matrisen* förväntas pojkar ha en fysiskt stark och rörlig kropp för att kunna delta i lekar som är typiska för dem. Vi uppfattar att Alis kroppsbyggnad inte passar in i de här villkoren och därför hamnar han utanför den heterosexuella matrisen.

Sofia och Ida springer ner för berget bort från Ali. Han hänger inte med och blir kvar uppe på berget. Flickorna kommer snart tillbaka och försöker ropa till sig Ali men han verkar ha blivit ledsen och går med jackan över huvudet åt motsatt håll. Sofia och Ida fortsätter att springa efter honom och hinner snart ikapp. De börjar prata med varandra igen. Under hela den här tiden upplever vi att Ann-Katrin och Lisa inte har lagt märke till det som har hänt. De har stått med ryggen mot och pratat med två yngre elever om något som finns bortom stängslet, dit de pekar och tittar.

När vi i Ann-Katrins intervju frågar henne om varför hon tror att pojkar och flickor tenderar att dela upp sig i den fria leken, tar hon upp Ali som exempel på en elev som är stark i sig själv. Hon menar på att det hänger mycket på det, hur starkt självförtroende en elev har, för att våga ta egna initiativ och leka med vem och vad de vill. Av lärarna bemöts Ali som en pojke. I den här köns kategoriseringen ingår det att man förväntas att inte vara så känslig och klara sig själv. Vi undrar om detta har lett till att lärarna inte anser att han behöver bli tröstad eller stöttas i sina sociala relationer på samma sätt som flickorna och att han som resultat av detta lämnas ensam i sin ledsamhet.

På fritidshemmet Växthuset såg vi ett liknande exempel under vår observation. Ottman, en pojke med blå jacka som tidigare lekte vid klätterställningen, ansluter sig till en lek som pågår där man håller vatten på de som sitter i gungorna. Ottman gör det på en pojke och fortsätter tills pojken hoppar av för att sedan ta gungan själv. Ottman blir snart lämnad själv när de andra pojkarna springer till klätterställningen.

Ottman går fram till fritidshemslärarna men lämnar dem snart igen när han inte får någon uppmärksamhet, han börjar istället slåss med en annan pojke. Amelias kollega märker det här och ropar ”Nej, nej, nej!”. De slutar men så fort fritidshemsläraren har gått därifrån tar Ottman upp en bit is och börjar låtsas-hacka mot en annan pojkes rygg. Ottman går sedan till en annan pojke och sätter sig på hans huvud. Det är uppenbart att Ottman söker uppmärksamhet. Han vill vara med i lekar och leka men lyckas inte. Vi upplever det som att

fritidshemslärarna har inte märkt någonting av det som händer eftersom de varken tittar åt hans håll eller ingriper i dessa situationer.

Han söker sig till Amelia igen som nu inte är lika upptagen med mobiltelefonen och går runt med henne en kort bit i parken men blir snart lämnad av henne för att ansluta sig till de andra lärarna. Ottman står kvar vid fritidshemslärarna men är inte deltagande i konversationen. Han gör ett sista försök att få fritidshemslärarnas uppmärksamhet och kramar Britt bakifrån men Britt skakar av sig honom. Hon vänder sig om och pratar med honom men snart lämnar Ottman fritidshemslärarna igen.

Amelia vinkar till sig den av oss som hon känner och säger att hon ska gå hem för dagen. Strax därefter börjar det regna kraftigt och Britt bestämmer sig för att samla ihop eleverna och gå tillbaka till skolan.

Vi reser oss också för att gå, när vi närmar oss utgången tar en av pojkarna upp en hink med barbie-motiv. En flicka börjar retas med honom och säger ironiskt ”du gillar ju barbie” och skrattar. Pojken börjar sjunga pop-gruppen Aquas låt ”Barbie girl” och klasskamraterna runtomkring börjar skratta. Fritidshemsläraren som står bredvid reagerar inte på något sätt synligt för oss på händelsen. Det här är ett exempel på hur etablerad den heterosexuella matrisen är i elevgruppen eftersom att det finns fritidshemslärare i deras omgivning som verkar ta den för givet.

Både Ottman och Ali ger exempel på hur man faller mellan stolarna när man inte passar in i föreställningar om genus. De blir varken föremål för lärarnas positiva uppmärksamhet, som i regel är reserverad för flickorna, och har inte vad som krävs för att komma in i leken på de andra pojkarnas villkor.

EN FRI LEK DÄR ALLT ÄR TILLÅTET

Hur genus konstrueras beror på det kulturella och det sociala sammanhanget. Könsnormerna är ett resultat av förväntningarna på vad som är normalt för hur pojkar, respektive flickor, bör vara. Det är ofta inte något uttalat utan visar sig i lärarnas handlingar och förväntningar och påverkar hur och med vem eleverna leker (Öhman 2011, s.113). Genusföreställningar sitter djupt inrotad och gömd i fritidshemmets omedvetna utrymmen och visar sig när fritidshemsläraren minst anar det och inte reflekterar över vad som händer.

I intervjun med Anders pratar han mycket om att man som fritidshemslärare bör fundera över vad man själv kan göra för att bryta könsstereotypa mönster. Han berättar att det bland

pojkar finns mycket rädsla för det feminina och därför försöker han neutralisera sådant som anses vara typiskt för flickor genom subversiva kroppshandlingar för att därmed omformar den heterosexuella matrisen.

Anders: Nejmen asså...man är ju ändå programmerad på något sätt hur man beter sig utefter samhället, det är såhär som det är liksom...det är väl just det aktiva tänkandet, ”ok såhär borde det inte vara, vad kan jag bidra med?”. När jag har på mig My Little Pony-tröja liksom, då och då, eller lite i alla fall för att visa liksom, så kommer barnen och säger ”ahmen har du tjejröja på dig?”, ”nej det är ingen tjejröja, jag är ju kille och jag har ju på mig den här tröjan, jag tycker den är fin”, ”ah ok”. Sen har jag ju hört efter det, hade på sig den någon annan gång när barnen kommer ”aa har du tjejdkläder” och hör ett annat barn säga ”nej vadå killar kan också ha så”. Att man ändå får sätta...någon lär sig någonting...så med dansen också jag nämnde Just Dance att...själv visa att man kan dansa till om det är någon tjej på bilden som dansar...eller också bara ta diskussionen att säga ”ahmen vadå, va, va det där går väl att dansa till? Det är bara dans, det är inget konstigt liksom. Oavsett vem det är som visar så kan du dansa efter”. Och då blir det bättre asså med tiden, om man tar den striden hela tiden med barn så förstår de tillslut kanske...att...aa det är bara lek...jag tror det är viktigt att vara förebild liksom att visa att även jag som man kan göra ”tjeigrejer” så att säga.

Öhman bekräftar det som Anders berättar för oss. Hon skriver att det är lärarens uppgift att skapa ett lekklimat med högt i tak för att kunna uppfylla syftet med den fria leken där ingenting är olämpligt och vägen är fri för att testa gränser och roller man inte annars skulle våga (Öhman 2011, s.114). För att detta ska bli verklighet behöver lärarna vara medvetna om genus och aktivt tänka och ifrågasätta sina handlingar (Holm 2008, s.116). Butlers begrepp *performativitet* beskriver det tillstånd som råder när stereotypa normer inte ifrågasätts. Om man upprätthåller dem genom upprepande handlingar tillskriver man dem makt och tolkningsföreträde av verkligheten (Butler 2007, s. 28, s.77, s.105 & s.214).

Det råder ett uppenbart maktförhållande mellan lärare och elever, där läraren är överordnad eleven på grund av sin ålder, erfarenhet och yrke. Förmågan att tillskriva stereotypa normer makt eller inte i skolans utrymmen ligger därför först och främst hos lärarens. Enligt Björkman är det viktigt att vara nyfiken på och hela tiden synliggöra hur ens maktposition som lärare påverkar lärandet och sociala processer (Björkman 2010, s.155).

Anders: "Man måste ju ändå tänka på det [...] men just det att vara en förebild och AKTIVT tänka på det. Vad kan jag bidra med?"

Anders sätter i sin intervju ord på det som är centralt i Björkmans text om att man som fritidshemslärare aktivt behöver fundera över hur man kan använda sin makt för att sätta villkoren för vad som är accepterat och inte. Vidare skriver Björkman att eleverna behöver

känna sig inkluderade och skapa utrymme för ett föränderligt varande (Björkman 2010, s.164). Detta är relaterat till Butlers begrepp om identitetens variabla konstruktion. Enligt Butler är identiteten ett föränderligt fenomen som påverkas av faktorer som till exempel sociala relationer samt omgivningens föreställningar och blir därmed en kulturell konstruktion (Butler 2007, s.55). Eftersom att identiteten är konstruerad av omgivande faktorer, kan den också omkonstrueras och det med störst effektivitet av de som sitter på makten. Det vill säga lärarna.

Det är en svår uppgift som kräver att man vidgar den "privata normbubblan och synliggör sina blinda fläckar". Detta innebär oftast att en del misstag behöver göras på vägen för att nå dit. Något som kan tära på ens självförtroende som lärare och påverka ens auktoritet. Björkman belyser även att det inte är lika lätt för alla lärare att göra detta utifrån ett interkulturellt perspektiv. Befinner man sig som lärare i en privilegierad position är det lättare att göra misstag utan att det tär för mycket på självförtroendet än om man inte är det. (Björkman 2010, s.160 & s.164). En vit, medelålders, utbildad och frisk man har större utrymme för detta än exempelvis svart, ung, utbildad och funktionsnedsatt kvinna.

Anders: Amen, medelklass vit man liksom *skratt* Jag kan ju inte ha det bättre än såhär.

Citatet ovan visar att Anders är medveten om det som Björkman nämner i sin text. Att han kan klä sig i My Little Pony-tröja och dansa "tjejdanser", utan att det nöter på hans auktoritet, just för att han befinner sig den position han gör.

Detta bekräftas även av Ambjörnsson när det kommer till att som man använda färgen rosa. En färg som ofta associeras med femininitet och homosexualitet. Enligt Ambjörnsson förhandlar man om status och position när man använder färgen även om man inte kategoriserar sig som varken feminin eller homosexuell. Det är lättare för en man som är säker på sin plats att leka och testa med färgen utan att det påverkar hans status (Ambjörnsson 2011, s.146). Rosa är således en tvetydlig färg som både kan vara ett tecken på kvinnlighet eller manlig homosexualitet och ett tecken på mod och självständighet (Ibid, s.155).

Poängen med normkritisk pedagogik såsom Björkman presenterar den i hennes text är att göra medvetna och professionella val i sitt yrke genom att vara medveten om vem man är i förhållande till normerna. På så sätt blir inte privilegierade maktpositioner ett problem, utan kan användas konstruktivt på fritidshemmet (Björkman 2010, s.175)

Även om den normkritiska pedagogiken har för avsikt att öppna upp dörrar för alla elevers varande, finns det risk att den får motsatt effekt om den blir norm. Det finns elever som identifierar sig med och kan relatera till de könsstereotypa normerna och kan känna att de är sämre just på grund av detta. Björkman ger exempel på en elev som säger att hon gillar att vara blond och "tjejig" och frågar om det är fel. Resultatet blir att man bara byter ut en norm mot en annan och därmed byter plats på vem som är inkluderad och inte (Björkman 2010, s.180). Ett exempel från våra intervjuer som relaterar till detta är Ann-Katrin på fritidshemmet Kometen som försöker benämna sina elever på ett så neutralt sätt som möjligt för att undvika att kränka eleverna:

Ann-Katrin: Asså att det blir mjukare tonfall när jag säger tjejer än killar eller tvärtom, aa så...eh...och då att det skulle vara någon skillnad på dem liksom...eh...utan jag kallar alla för barnen liksom, raktigenom oavsett liksom...eh...just för att de själva inte ska gå och fundera på att det skulle vara någon skillnad mellan dem utan, alla är ju individer liksom...eh...och sen tänker också jag att vi har...finns ju massa barn här på skolan som inte kan relatera till ett kön heller och om jag då skulle säga, om det här barnet då kanske är tjej, könsmässigt och så, och jag skulle säga "kom nu tjejer!" och den här personen känner att "nejmen jag känner mig inte som en tjej" och skulle bli förnärmande, då skulle kunna bli kränkt av att jag säger så...egentligen...fast jag inte har den meningen, men...eh...så utan i det anseendet också så, så vill jag inte särskilja på barnen **skratt** på det sättet...eh...och så...eh...så oftast så säger jag barnen eller så säger barnen och vi alltid hen när vi pratar om någon som vi inte vet vem den är och sådär eller...aa...i skrift och så...eh...aa...*säger med låg röst* ska jag säga något mer?

Det är uppenbart att Ann-Katrins avsikt är att öppna upp för allas varande i linje med den normkritiska pedagogiken. Att det inte bara finns två sätt att identifiera sig på, på fritidshemmet Kometen. Det kan dock innebära att de som känner sig som han eller hon inte kan relatera. Därmed blir benämningen "barnen" ett mer öppet alternativt. Åldern är ju vad eleverna har gemensamt oavsett.

ENSAMHET

Vi uppfattar en viss oro hos fritidshemslärare om att elever inte ska vara ensamma när det är fri lek utomhus. Det ideala scenariot när det är fri lek utomhus beskrivs av samtliga fritidshemslärare som bland annat när alla har någon att vara med. De har dock olika syn på ensamhet. I intervjun med Ann-Katrin säger hon att hon aldrig, under sina år som lärare, har mött en elev som aktivt väljer att vara ensamt. Amelia däremot, berättar i sin intervju att det finns de elever som behöver och vill vara ensamma samt att hon känner till vilka dessa elever är.

Amelia: [...] för det finns ju barn som har behov av att dra sig undan och så vidare och så vidare, det är ju liksom inte alltid livsfarligt när en unge går själv...

Det här förklarar en situation som vi såg under vår observation på Amelias fritidshem, Växthuset. När de allra flesta eleverna lämnat gungorna, satt det en pojke kvar. Han gungade själv i monoton takt med mössan över ansiktet. Detta gör han större delen av vår observation fram till dess att det börjar regna kraftigt och fritidslärarna ropar att det är dags att gå tillbaka till fritids. Han gavs ingen uppmärksamhet under tiden vi observerade av varken lärare eller elever vilket kan förklaras av att hans ensamhet är frivillig och välkänd.

I intervjun med Anders pratar han mycket om hur vikten av att alla eleverna är med och leker är starkt förankrad i hans fritidsläraryupdrag. Han pratar flera gånger om att elever ska ha det bra i skolan och hur man kan skapa en bra skoldag.

Anders: Vår uppgift är ju att barn ska ha det bra i skolan. Om du känner dig ensam och Utanför då ...då är hela skoldagen förstörd...du vill ju inte vara där, om man bara kommer hit och bara har det tråkigt och känner att jag har ingen att vara med och se alla andra leka och inte veta hur man själv ska komma in i det...det måste vara en skittråkig känsla.

Enligt Björkman är det viktigt att ifrågasätta de för givet tagna normerna tillsammans med eleverna. På så sätt synliggörs maktförhållanden och samhällsstrukturer för dem och kan därmed själva ta ställning till vem de vill vara. Genom kritiskt tänkande om verkligheten får man frihet i vem man är och vill vara, något som är centralt i den normkritiska pedagogiken (Björkman 2010, s.155-156). Denna handling som Björkman beskriver är motsatsen till Butlers begrepp performativitet. Genom att inte ifrågasätta normerna, tillskriver man dem en makt och upprepas de tillräckligt många gånger, upplevs de som sanning (Butler 2007, s.28, s.77 & s.105).

Den frihet som fås genom att kritiskt granska och ifrågasätta sin omgivning kan dock leda till att man blir berövad tryggheten att vara inkluderad. Björkman menar på att friheten utanför en gemenskap istället blir en ofrivillig ensamhet (Björkman 2010, s.155-156).

Tanken som väx hos oss är om rädslan för att en elev riskerar att hamna utanför resulterar i att fritidshemslärare intuitivt knuffar in eleverna eller att eleverna själva gör stereotypa kön, enligt Butlers performativitetsbegrepp och därmed begripliggör sina kroppar enligt den heterosexuella matrisen. Exempel på detta såg vi i vår observation på fritidshemmet Delfinen när fritidshemsläraren Patrik ber en flicka lämna killerboll-spelet och istället gå och leka vid gungorna när hon blir rädd för de hårda bollarna som kastas av hans kollega Kent eller när

Rosa själv väljer att lämna killerboll-spelet för att istället ställa sig och dansa med de andra flickorna.

DEN BÄSTA FRITIDSHEMSLÄRAREN BEHÖVER RESURSER

I vår intervju med fritidshemslärarna ställer vi frågan vilka förutsättningar de behöver för att vara den lärare de vill vara när eleverna leker fritt utomhus. Gemensamt för allas svar är att de nämner olika resurser som en viktig aspekt för att kunna leva upp till sina egna förväntningar.

Anders berättar i sin intervju att han behöver ha kollegor runtomkring sig för att få tid över att kunna gå in i leken vid behov och hjälpa till i det sociala samspelet. Han nämner också att det är av värde att fritidshemslärarna i ett arbetslag har olika förhållanden till elevernas fria lek. Medan han är med i en lek, finns det en trygghet i att de som inte vill vara med finns på sidan och har en mer översiktlig syn på eleverna. Särskilt eftersom att utomhusleken innebär större säkerhetsrisker än inomhusleken. Elever kan till exempel ramla från höga höjder eller ramla och slå sig när de springer.

Även Ann-Katrin tar i hennes intervju upp lärartätheten som en viktig aspekt för att kunna vara den fritidshemslärare hon vill vara när eleverna leker fritt utomhus och göra det som hon önskar med eleverna. Hon beskriver att brist på fritidshemslärare i förhållande till antalet elever leder till att den mesta tiden går åt till att lösa konflikter.

I intervjun med Amelia berättar hon för oss att de arbetar mycket med gruppstärkande övningar och att bygga tillit till eleverna. Detta för att förebygga att hamna i att bara behöva lösa konflikter under den fria leken. En förutsättning för att det här ska vara möjligt är att de på fritidshemmet Växthuset, är tre lärare, med klassläraren inkluderat, på tjugosex elever. På så sätt finns det möjlighet att se alla eleverna från olika håll.

Öhman bekräftar vikten av att man som lärare ska kunna se vad eleverna gör i den fria leken. Hon skriver att eleverna ofta upprepar stereotypa mönster i sin lek och att det kan vara svårt för en lärare att lägga märke till detta (Öhman 2011, s.118-119). Ju färre lärare man är, desto mer energi behöver läggas på logistiska aspekter som att till exempel hålla en behaglig ljudnivå och lösa konflikter. I dessa fall delas barngruppen ofta upp mellan de få lärare som finns tillgängliga för att underlätta arbetet. Om alla elever i barngruppen är lika gamla tenderar uppdelningen av eleverna att göras utifrån till exempel kön, klass eller etnicitet

(Thorne 1993, s.29 & s.38). Detta visar på hur resurser är en viktig faktor som påverkar hur kön görs i skolan.

Med en hög lärartäthet finns det tid och möjlighet för att göra det som Amelia på fritidshemmet Växthuset tycker är viktigt att göra med sina elever för att stärka gruppen. Enligt Öhman är en trygg barngrupp avgörande för att eleverna ska våga återskapa sina erfarenheter på ett kreativt sätt i leken. Leken är en viktig aktivitet för eleverna där de kan pröva och ompröva normer och könsroller på ett sätt som kan vara svårt att göra i verkliga livet (Öhman 2011, s.114). Man skulle kunna se leken som en plats där subversiva handlingar kan göras på försök utan att det får någon större effekt eller konsekvens för det verkliga livet. I leken är ju allt bara på låtsas.

Resursfrågan aktualiseras även i Björkmans text. Som lärare är hon medveten om att det kan upplevas som frustrerande att man i en redan stressad arbetssituation inser att man har gjort "fel" tidigare när man får nya insikter genom den normkritiska pedagogiken. Björkman belyser dock vikten av att se de här misstagen som en möjlighet till utveckling. Enligt Björkman ska man omfamna sina misstag för att kunna lära sig av dem och inte uppleva dem som en börda (Björkman 2010, s.158-159). Genom våra intervjuer, som vi har försökt lägga upp som kollegiala samtal, har vi upplevt att våra intervjupersoner har fått en och annan "aha" upplevelse genom de frågor vi har ställt. Den här typen av samtal tror vi är ett bra verktyg för att lyfta misstagen och göra dem till objekt för lärande.

SAMMANFATTANDE DISKUSSION

I vår undersökning har vi sett att det finns två olika sätt för fritidshemslärare att förhålla sig till den fria leken utomhus: icke deltagande och deltagande. Den icke deltagande fritidshemsläraren intar en mer observerande roll under elevernas fria lek och går in när det skaver i det sociala samspelet mellan eleverna. I den observerande rollen är fritidshemslärarens kroppsposition avgörande för vad denne ser och således kan ha inverkan på. Enligt Butlers performativitetsbegrepp, bevaras stereotypa könsmonster till dess att man utför en subversiv handling för att bryta mönstret. I våra resultat är meningen "fritidshemslärarna märkte inte det här" förekommande med tät frekvens vilket vi har tolkat som betydande för utfallet av de händelser som vi har observerat där könsstereotypa normer har reproducerats. I dessa situationer har fritidshemslärarna stått med ansiktet mot varandra och pratat med ryggen mot eleverna.

Den deltagande fritidshemsläraren är med i leken på elevernas villkor, som en lekkamrat. Vi har inte kunnat se att den ena rollen är bättre än den andra utan att de fyller olika funktioner och passar sig i olika situationer. De fritidshemslärare som vi har intervjuat definierar alla den primära uppgiften under elevernas fria lek som att förebygga skador, konflikter och utanförskap. För att kunna vara en deltagande fritidshemslärare i den fria leken behöver detta behov vara tillfredsställt innan den som vill vara deltagande kan vara det.

Samtliga fritidshemslärare i vår undersökning utgick ifrån den fria leken som en viktig plattform för att träna social kompetens. Det är därför viktigt att det sociala samspelet flyter på någorlunda självständigt för att en fritidshemslärare ska kunna vara med i leken mer som en kamrat än en stöttande vuxen. Som stöttande vuxen är fritidshemsläraren deltagande genom att initiera leken för att sedan backa undan när eleverna klarar sig själva. Ytterligare en anledning till att en fritidshemslärare är deltagande i den fria leken är för att skapa och fördjupa sin relation till eleven.

Att finna tid till att lära känna eleverna på det språk som de känner till allra bäst, leken, är viktigt för att lära känna dem som individer och inte utifrån ytliga aspekter som till exempel vilket biologiskt kön som de tillhör. Resursfrågan är en viktig faktor för fritidshemslärarnas möjlighet att materialisera sina tankar om genus på ett normkritiskt sätt. Något som samtliga fritidshemslärare i vår undersökning på olika sätt har uttryckt att de vill göra. De resurser som fritidshemslärarna i vår undersökning belyser som viktiga för detta ändamål är lärartäthet och tid. Med en hög lärartäthet finns det större möjlighet att fördjupa sin relation till eleverna och bemöta dem på individnivå. Lärartätheten är även förknippad med resursen tid. Det behövs tid för att forma elevgruppen och skapa en fungerande gruppdynamik som gör att de kan leka på egen hand, vilket i sin tur leder till att man som fritidshemslärare kan vara deltagande i leken som en lekkamrat för att finna nöje i sitt yrke eller stärka sin relation till eleverna.

De stunder som vi observerat att fritidshemslärarna inte märkt av vad som hänt under leken på grund av att de stått med ryggen mot och pratat med varandra kan vara förknippad med resursen tid. Om tiden för till exempel planering är otillräcklig, är det kanske naturligt att passa på att prata om verksamheten med sina kollegor när eleverna ändå tycks klara sig bra själva en stund.

Fritidshemslärarna i vår undersökning beskrev hur de föreslog aktiviteter till elever som inte hade någonting att göra under den fria leken. För att undvika att styra eleven mot lekar

baserat på biologisk könstillhörighet och inte faktiska intressen behöver man ha kännedom om vem eleven är och vad den tycker om att göra.

De elever som inte begripliggör sina kroppar i enlighet med den heterosexuella matrisen riskerar att hamna utanför leken om det inte finns en etablerad öppenhet att få vara vem man vill på fritidshemmet. Elever som är ensamma under den fria leken är en förekomst som samtliga fritidshemslärare i vår studie beskriver som besvärlig. Det som också bör nämnas är att de däremot har olika syn på vad ensamhet är. En del anser att det är något man aktivt själv kan välja att vara vid behov medan andra anser att ingen elev egentligen vill vara ensamt.

Fritidshemslärarna vill att alla ska ha roligt för att uppfylla en viktig del av sin yrkesroll, vilket allra oftast är synonymt med att ha någon att vara med. En naturlig reaktion på detta kan därför bli att fritidshemsläraren reproducerar könsstereotypa normer för att eleven ska ha större chans att få vara med i leken. På alla de fritidshem som vi har observerat ser vi ett mönster där de lekgrupper som uppstår på skolgården är könshomogena. Fritidshemslärarna som vi har intervjuat har varit medvetna om det och berättar för oss att det ser helt annorlunda ut inomhus, där de leker mer blandat. De tror att förklaringen ligger i att utomhusmiljön är skapad för mer fysiska lekar där pojkar och flickors biologiska skillnader gör sig mer närvarande. Det här fenomenet synliggör den heterosexuella matrisen genom att genusuppdelningen av flickor och pojkar framställs som naturlig.

Den tidigare forskning som har legat till grund för vår studie hävdar dock att de fysiska skillnaderna i så låg ålder, som det är på lågstadiet, inte är av märkbar relevans utan snarare att det är en konstruerad föreställning av samhället. Ett exempel på det är Rosa på fritidshemmet Delfinen som är en duktig killeboll-spelare men vars kast inte räknades bland de pojkar som spelade med henne. Då är det inte mer än en naturlig reaktion att till slut ta avstånd från spelet och istället närma sig flickorna i klassen som står och dansar, där hennes närvaro förmodligen kommer att ges större betydelse. Detta bekräftar Butlers idé om identitetens variabla konstruktion där de egenskaper som är förknippade med en individs identitet således är konstruerade och därmed också föränderliga.

Våra observationer har visat hur djupt inrotade idéerna om hur flickor och pojkar bör vara när det är fri lek utomhus är, trots en hög kunskap och förståelse om genusbegreppet hos fritidshemslärarna. I våra observationer har vi sett att olika sorters uppmärksamhet ges till eleverna beroende på deras tillskrivna kön. På så sätt förstärks könsstereotypa föreställningar om vad pojkar respektive flickor behöver från fritidshemslärarna under den fria leken. De

elever som är annorlunda och inte passar in i dessa genusföreställningar hamnar då utanför. Det är en typ av ensamhet som vi upplever som ofrivillig utifrån våra resultat. I vår undersökning har vi sett två exempel från olika fritidshem, på pojkar som har berövats positiv uppmärksamhet och känslomässigt stöd från fritidshemslärarna för att de eleverna inte förväntas behöva det.

Den uppmärksamhet som har varit riktad mot de pojkar som varit närvarande under våra observationer, har varit negativ och i syfte att lugna lekar som ansetts vara vilda eller aggressiva. Som resultat av det här hamnar flickorna i skymundan och får ofta klara sig själva. Detta verkar vara förankrat i en syn på genus som handlar om att stärka flickorna genom att fokusera på pojkarna. Lärarna har alltså en förståelse av genus som något som går att omkonstruera om nya normer upprepas tillräckligt många gånger. Lösningen på det asymmetriska förhållande som råder mellan pojkar och flickor under den fria leken utomhus på fritidshemmet, anses vara att ge mer plats åt de svaga flickorna genom att försvaga de starka pojkarna. Det finns alltså en grundföreställning om att flickor sitter på en naturlig svaghet och pojkarna en naturlig styrka. Genom att utsätta pojkarna för det farligt feminina, som på Anders fritidshem där alla ska kunna ha på sig ”tjejtröjor”, försvagas de och hamnar på samma nivå som flickorna.

I och med fritidshemslärarnas maktposition i förhållande till eleverna har de en viktig uppgift att föregå med gott exempel för att skapa ett normkritiskt klimat på fritidshemmet. Från ett interkulturellt perspektiv är det en mer eller mindre svår uppgift beroende på vilken position fritidshemsläraren har i förhållande till de rådande samhällsnormerna. Som fritidshemslärare sätter man ribban för klimatet för den fria utomhusleken. Intuitivt kan man inta en passiv roll i hopp om att ge eleverna så fritt utrymme som möjligt under den lilla tid som eleverna faktiskt får välja helt själva vad de ska göra. Faran med det kan bli att eleverna fortsätter att reproducera könsstereotypa normer istället för att använda leken som ett verktyg för att ompröva dem.

Således kan vi dra slutsatsen att det finns etablerade föreställningar om hur elevers beteende och behov i den fria leken utomhus ser ut utifrån deras kön och att många fritidshemslärare utgår ifrån detta intuitivt i sitt arbete. Fritidshemslärarens bemötande är viktigt för vilket klimat eleverna får möjlighet att uttrycka sig i, genom den fria leken utomhus.

Fritidshemslärarna kan förhålla sig på två olika sätt till den fria leken utomhus: som

deltagande lekkamrat eller initierande stödvuxen samt icke deltagande, observerande fritidshemslärare som finns tillgänglig vid behov. De faktorer som påverkar hur fritidshemslärarens förståelse av genusbegreppet materialiserar sig i den fria leken utomhus har vi genom vår undersökning kommit fram till är, lärartäthet och tid.

VIDARE FORSKNING

HUR FRITIDHEMSSLÄRARENS TANKAR OCH FÖRESTÄLLNINGAR OM GENUS MATERIALISERAR SIG I FRITIDHEMMETS MILJÖ

För vidare forskning skulle det vara intressant att undersöka hur miljöns utformning på fritidshemmet påverkas av vad fritidshemslärarna har för tankar och föreställningar om genus. Man skulle kunna undersöka på vilket sätt miljön är utformad för att bjuda in eleverna till att obegränsat våga testa olika lekar och aktiviteter. Kan en enkel ommöblering förändra förutsättningarna för om elever vågar leka med allt och alla?

ELEVPERSPEKTIV

Ett annat sätt att forska vidare på detta område skulle kunna vara att göra samma undersökning från elevernas perspektiv. Hur upplever de fritidshemslärarnas tankar och förväntningar på dem under den fria leken utomhus? För att göra detta kan man dels använda sig av observation som metod men också intervjua eleverna om deras upplevelser. Stämmer de överens med det som vi har sett från vuxna ögon i den här undersökningen?

KÄLLFÖRTECKNING

- Ahrne, Göran & Svensson, Peter (2012). "Kvalitativa metoder i samhällsvetenskapen". I: Ahrne, Göran & Svensson, Peter (2012). *Handbok i kvalitativa metoder*. 2. uppl. Stockholm: Liber
- Ambjörnsson, Fanny (2011). *Rosa: den farliga färgen*. Stockholm: Ordfront
- Bjereld, Ulf, Demker, Marie & Hinnfors, Jonas (2009). *Varför vetenskap?: om vikten av problem och teori i forskningsprocessen*. 3., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Björkman, Lotta (2010). "En skola frihet med misstagens hjälp". I Bromseth, Janne & Darj, Frida. *Normkritisk pedagogik. Makt, lärande och strategier för förändring*. Skrifter från Centrum för genusvetenskap/Crossroads of Knowledge ss. 155-182. Uppsala: Uppsala universitet. (28 s.)
- Butler, Judith (2007). *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Daidalos
- Eidevald, Christian (2009). *Det finns inga tjejbestämmare att förstå kön som position i förskolans vardagsrutiner och lek*. Huddinge: Södertörns högskola
- Eriksson-Zetterquist, Ulla & Ahrne, Göran (2015). "Intervjuer". I: Ahrne, Göran & Svensson, Peter (2015). *Handbok i kvalitativa metoder*. 2. uppl. Stockholm: Liber
- Holm, Ann-Sofie (2008). "Sven är större och starkare, så det blir han som får bestämma – lärare som medskapare av könsidentitet". I: Frangeur, Renée & Nordberg, Marie (2008). *Maskulinitet på schemat: pojkar, flickor och könsskapande i förskola och skola*. 1. uppl. Stockholm: Liber
- Kullberg, Birgitta (2004). *Etnografi i klassrummet*. 2., [rev.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011: reviderad 2016*. 3., kompletterade uppl. (2016). Stockholm: Skolverket

Paechter, Carrie (2006). Reconceptualizing the gendered body: learning and constructing masculinities and femininities in school. *Gender and education (Online)*. 2006(18):2, s. 121-135

Patel, Runa & Davidson, Bo (2011). *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. 4., [uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur

Thorne, Barrie (1993). *Gender play: girls and boys in school*. Buckingham: Open University Press

Öhman, Margareta (2011). *Det viktigaste är att få leka!*. Stockholm: Liber

BILAGOR

BILAGA 1 - INTERVJUGUIDE

Innan påbörjad inspelning: Klargöra för den vi intervjuar att allt material kommer att hanteras anonymt. Personen har rätt att avsluta intervjun när den vill och passa från att svara på frågor.

Förtydliga i början att vi har vänt oss till just den läraren för att vi vet att de är insatta i genusfrågor och att de inte behöver känna att de ska svara på ett speciellt sätt. Vi vill lära oss av dem!

Formulerar oss ofta i frågorna med ”vi som lärare” för att ta bort känslan från den som intervjuas att den blir ställd mot väggen.

Presentation, syftet, materialet inspelningar

Syftet med den här intervjun är att vi vill prata med ... om hur den tänker kring den fria leken och hur föreställningar om genus kan visa sig i den.

Att tänka på: Ställa följdfrågor som säkerställer att man faktiskt förstått vad den man intervjuar menar. Särskilt begrepp! Har jag förstått dig rätt om att...

Forskningsfråga: Hur materialiserar sig lärarens tankar och föreställningar om genus i den fria leken utomhus på fritidshemmet?

Inleda med att fråga om namn, ålder.

Intervjufrågor:

- Hur ser du på din yrkesroll när eleverna leker fritt inomhus?
- Hur ser du på din yrkesroll när eleverna leker fritt utomhus?
- Vilka förutsättningar anser du att du som lärare behöver för att vara den lärare du vill vara när eleverna leker fritt utomhus? Vad behöver du?
- Hur ser du på att vara med i elevernas fria lek?
- Vilket är det ideala scenariot för den fria leken utomhus för dig?
 - Hur leker eleverna då?
 - Gör du något för att uppnå det här idealet?
- Hur delaktig tycker du att vi lärare bör vara i den fria leken utan att ta bort det fria?
- Hur mycket tror du att vi som lärare påverkar hur eleverna leker? Med vem vad till exempel.

- Från tidigare VFU:er och de observationer vi gjort inför det här arbetet så har vi lagt märke till att eleverna tenderar att leka bara pojkar och bara flickor tillsammans. Varför tror du att det är så?
- Vad är din uppfattning av fri lek utomhus?
- Vad är din förståelse av genusbegreppet?

Avsluta med att fråga utbildning, hur länge de har jobbat.

BILAGA 2 – SAMARBETE

Under hela arbetet med uppsatsen: från förberedelse, till datorinsamling och skrivande, har vi suttit tillsammans vid en dator. Vi har träffats 3-4 dagar i veckan från kl. 9:30 på morgonen till kl. 16:00 på eftermiddagen.

Inför uppsatsarbetet läste var och en på egen hand på teorin samt tidigare forskning för att tillsammans diskutera och få en djupare förståelse för materialet. Var och en skrev egna observations- och intervjuanteckningar som vi sedan lade ihop för att få en sådan nyanserad bild som möjligt. När vi har skrivit har vi diskuterat, mening för mening, innan den har skrivits ner av någon av oss. Båda har varit väl insatta i hela processen.